

Nr 9.

Ankom till riksdagens kansli den 12 april 1945 kl. 4 e. m.

*Andra kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande, nr 9,
i anledning av väckt motion om åtgärder för förbättring
och modernisering av läroböckerna m. m.*

I en inom andra kammaren väckt och till dess första tillfälliga utskott *Motionen.* hänvisad motion, nr 437, av herr *Severin* i Gävle *m. fl.*, har yrkats, att riksdagen måtte besluta att hos Kungl. Maj:t anhålla om en snabb utredning angående åtgärder och medverkan från statens sida för åstadkommande av en förbättring och modernisering av läroböckerna samt ett förbilligande av dessa och övrig skolmateriel och att därvid möjligheterna till ett statligt förlag eller andra långt syftande åtgärder upptagas till prövning.

Beträffande motiveringen får utskottet hänvisa till motionen.

Över motionen har utskottet i vederbörlig ordning inhämtat yttranden *Yttranden.* från lantbruksstyrelsen och 1940 års skolutredning. Härjämte ha Samverkande bildningsförbunden, styrelsen för Svenska stadsförbundet, Svenska landskommunernas förbund, Svenska bokförläggareföreningen och Målsmännens riksförbund av utskottet beretts tillfälle att yttra sig över motionen. Samtliga sistnämnda sammanslutningar med undantag av Samverkande bildningsförbunden och Svenska landskommunernas förbund ha också avgivit yttranden. Första kammarens första tillfälliga utskott, till vilket likalydande motion hänvisats, har i vederbörlig ordning inhämtat yttranden från skolöverstyrelsen och statens läroboksnämnd. Härjämte har utskottet berett Centralstyrelsen för Sveriges allmänna folkskollära rförening och Läroverkslärarnas riksförbund tillfälle att yttra sig över motionen. Av dessa yttranden har utskottet jämväl tagit del.

Utskottet har därjämte före ärendets avgörande ansett det påkallat att genom särskild föredragning få det föreliggande ämnet belyst ur olika aspekter. Sålunda ha inför utskottet överlärare Bengt F. Elmgren, tillika motionär i första kammaren, rektor Gustaf Mattsson, tillika sekreterare i Målsmännens riksförbund, samt f. undervisningsrådet fil. dr Nils Hänninger, chef för Svenska bokförlaget, beretts tillfälle att utveckla de synpunkter på ämnet, som för dess bedömande kunde vara av betydelse. Som bilaga fogas till detta utlåtande det anförande, som rektor Mattsson därvid hållit.

Sammanfattningsvis innehålla de avgivna remissyttrandena följande.

Skolöverstyrelsen, som avstyrker bifall till motionen, gör gällande, att det nuvarande granskningsförfarandet icke för närvarande bör undergå någon genomgripande förändring och att intet är att vinna genom drastiska statliga ingripanden på läroboksmarknaden; tanken på ett statligt läroboksförlag med eller utan monopol kan överstyrelsen icke skänka sin anslutning. Lantbruksstyrelsen meddelar, att i vad avser de under styrelsens överinseende ställda undervisningsanstalterna anledning saknas att genom en utredning söka klargöra vad som från statens sida bör åtgöras för att anskaffa lämpliga och prisbilliga läroböcker. 1940 års skolutredning meddelar, att densamma icke fått sig anbefallt att till behandling upptaga de i motionen berörda spörsmålen och avstår ifrån att yttra sig över motionen. Statens läroboksnämnd avstår ifrån att yttra sig om motionens yrkande men anser — för den händelse motionen skulle vinna riksdagens bifall — det angeläget framhålla, att vid utredningen tages sikte på att ett läroboksmonopol undvikas, att garantier skapas för att till innehåll och form goda läroböcker till billigt pris framställas men också att icke alltför täta, för elevernas föräldrar dyrbara ombyten av läroböcker ske. Styrelsen för Svenska stadsförbundet finner en utredning i motionens syfte önskelig. Härvid bör man dock icke inrikta sig på att söka botemedlet i ett statligt förlag för ändamålet. Svenska bokförläggareföreningen kan icke finna det påkallat, att en utredning företages i den riktning, som i motionen föreslås. Målsmännens riksförbund, som starkt betonar behovet av jämväl psykologisk expertis vid granskningen av läroböckerna, anser att en utredning bör komma till stånd och att den får avse även åtgärder, varigenom staten kan medverka till ett förbilligande av läroböcker och övrig skolmateriel. Även önskvärdheten av att kostnaderna för läroboksanskaffningen ej onödigtvis ökas genom utgivande av nya upplagor framhålles. De båda frågorna om läroböckernas förbättring och deras förbilligande böra helst, såsom föreslås i motionen, lösas i ett sammanhang för att dessa bägge önskemål ej skola inkräkta på varandra. Centralstyrelsen för Sveriges allmänna folkskolläraryrådgivning anser att en utredning om åtgärders vidtagande på hithörande område är starkt sakligt motiverad. Även frågan om ett statligt förlag — utan monopolställning — bör omfattas av utredningen. Läroverkslärarnas riksförbund anser att goda möjligheter för en förbättring av läroböckerna förefinnas även med nu rådande produktions- och granskningsförhållanden, varför förbundet motsätter sig en utredning, som avser upprättandet av ett statligt förlag.

Ur de avgivna yttrandena må i övrigt återgivnas följande.

Skolöverstyrelsen kan för sin del icke ansluta sig till den i motionen uttalade uppfattningen angående de nu i bruk varande läroböckernas kvalitet. Härom anföres vidare:

Genom läroboksnämndens verksamhet har otvivelaktigt en förbättring av läroboksbeståndet åstadkommits. De brister, som fortfarande kunna konstateras, torde i icke oväsentlig mån vara betingade av de allmänna ekonomiska förhållanden med dyra framställningskostnader, materialbrist m. m., som varit rådande sedan nuvarande granskningsystem började tillämpas. I samma mån som den ekonomiska situationen förbättras kan man också våga hoppas på att sådana brister skola bli avhjälpta, utan att någon ny statlig utredning rörande läroboksfrågan behöver komma till stånd.

I fråga om det nu tillämpade granskningsförfarandet är överstyrelsen väl medveten om att detta i flera avseenden är omständligt och tidsödande.

Överstyrelsen erinrar också om att överstyrelsen i sitt den 31 januari 1938 avgivna yttrande angående 1937 års lärobokssakkunnigas betänkande med utredning och förslag angående granskning av läroböcker och därmed jämförlig undervisningsmateriel avstyrkte det förslag, som sedermera i huvudsak lades till grund för riksdagens beslut den 31 maj 1938 angående anslag till en nämnd för granskning av läroböcker. Alltjämt kunna goda skäl andragas för en förläggning till skolöverstyrelsen av samtliga ärenden rörande granskning av läroböcker i överensstämmelse med överstyrelsens då framställda förslag. Det oaktat anser sig överstyrelsen med hänsyn till de fördelar, som dock vunnits med det nuvarande granskningsförfarandet, icke för närvarande böra ifrågasätta någon genomgripande förändring.

Överstyrelsen anser, att de av 1934 års lärobokssakkunniga anförda betänkligheterna mot granskning av läroböcker i manuskript allt fortfarande äro befogade, och att den nu tillämpade korrekturgranskningen fyller de krav, som rimligen kunna ställas med avseende på utgivarens ekonomiska risker.

Vad beträffar motionärens framställning om att åtgärder för åstadkommande av ett förbilligande av läroböcker och övrig skolmateriel skola undersökas säger sig överstyrelsen självfallet hysa stort intresse för alla åtgärder, som kunna leda till att läroböcker och undervisningsmateriel göras billigare, utan att kvaliteten blir eftersatt. I anslutning härtill anför överstyrelsen vidare:

Överstyrelsen har också redan under tiden före läroboksnämndens tillkomst ägnat stor uppmärksamhet åt frågan om läroböckernas pris. I flera fall utverkade överstyrelsen prissänkningar genom direkt hänvändelse till vederbörande förlag, och vid åtskilliga tillfällen vägrades ombyte av lärobok eller införande av ny lärobok endast eller huvudsakligast av hänsyn till den föreslagna bokens pris. Liknande principer har läroboksnämnden följt i sin verksamhet. Jämlikt gällande instruktion ägnar den stor uppmärksamhet åt de till införande föreslagna läroböckernas pris, och ofta utgör ett alltför högt pris tillräckligt skäl för att en föreslagen lärobok icke blir godkänd. Läroboksnämnden och den genom nämndens försorg upprättade läroboksförteckningen få sålunda betecknas såsom prisreglerande faktorer.

Överstyrelsen hyser den uppfattningen, att intet är att vinna genom drastiska ställiga ingripanden på läroboksmarknaden. Tanken på ett statligt

läroboksförlag med eller utan monopol kan överstyrelsen icke skänka sin anslutning.

Med hänsyn till vad sålunda anförts avstyrker överstyrelsen bifall till den föreliggande motionen.

Lantbruksstyrelsen framhåller, att för under styrelsens överinseende stående undervisningsanstalter på jordbrukets, trädgårdsskötselns och mejerihanteringens områden gäller icke kungl. kungörelsen den 28 oktober 1938 (nr 630) angående granskning av vissa läroböcker. Lantbruksstyrelsen saknar därför kännedom om läroboksnämndens verksamhet och anser sig med anledning härav endast böra avgiva en redogörelse för vad som från styrelsens sida åtgjorts för att förse de under styrelsens inseende ställda läroanstalterna med lämpliga och prisbilliga läroböcker.

Av styrelsens redogörelse framgår, att på dess initiativ hölls i juli månad 1938 en konferens med representanter för de under styrelsens överinseende stående undervisningsanstalterna, varvid beslut fattades om tillsättande av en kommitté av representanter för lantbruksstyrelsen, Svenska lantmannaskolornas lärarförening, Svenska lantbruksskoleförståndarnas förening och Svenska lanthushållslärarinnornas förening. Under de år lärobokskommittén varit i verksamhet har den enligt lantbruksstyrelsens mening utfört ett synnerligen gott arbete. Det har lyckats kommittén att snabbt få fram lämpliga och prisbilliga läroböcker i sådana ämnen, där detta ansågs vara av behovet påkallat, och att genomföra önskvärda omarbetningar och förbättringar beträffande nya upplagor av sådana läroböcker, som ansetts böra bibehållas. Styrelsen anför vidare:

Det goda resultat, som lärobokskommittén uppnått, hade säkerligen icke varit möjligt att ernå utan det intima samarbete, som rått mellan kommittén och Lantbruksförbundets tidskriftsaktiebolag. Nämnda förlag, som är ett dotterföretag till Sveriges lantbruksförbund och som sålunda kan betraktas såsom ett jordbrukarnas eget företag, utgiver och förlägger flertalet av de vid lantbruksundervisningsanstalterna använda läroböckerna. Samtliga de på kommitténs förslag tillkomna läroböckerna hava utgivits på nämnda förlag.

Då ett flertal av läroböckerna i stor utsträckning även köpas och utnyttjas som facklitteratur av jordbrukarna, har det varit möjligt för förlaget att trycka relativt stora upplagor, vilket möjliggjort de låga priser, som förlaget tillämpat.

Lantbruksstyrelsen framhåller vidare, att den till ledning för skolorna vid val av läroböcker beslutat, att sådana läroböcker, som granskats och godkända av styrelsen, må förses med påskriften: »Godkänd av Kungl. Lantbruksstyrelsen». Något tvång för skolorna att använda de av lantbruksstyrelsen godkända läroböckerna föreligger icke, men resultatet har likväl blivit, att i huvudsak dylika läroböcker numera användas vid lantbruksundervisningsanstalterna. Vidare framhåller styrelsen:

Lantbruksstyrelsen ansåg från början, att det icke vore önskvärt med någon slags monopolställning för ett förlag, och styrelsen har även efter hörande av lärobokskommittén granskat och godkänt läroböcker utgivna å andra förlag. När det gäller utgivande av facklitteratur och läroböcker på jordbrukets område äro emellertid speciella förhållanden rådande — bland annat förutsättes en god kontakt med landsbygdens folk och problem — vilka säkerligen medverkat till att ytterst få förlag intresserat sig för hithörande område. Det är därför naturligt, att Lantbruksförbundets tidskriftsaktiebolag blivit det dominerande företaget beträffande jordbrukslitteratur i allmänhet och att lärobokskommittén för utgivande av läroböcker för lantbruksundervisningsanstalterna särskilt sökt kontakt med nämnda förlag.

Styrelsen meddelar vidare, att lärobokskommittén även upptagit frågan om undervisningsmateriel på sitt program. Härom anför styrelsen:

Denna fråga har visat sig synnerligen svårlöst med hänsyn till att lantbruksundervisningsanstalternas undervisningsmateriel i särskilt de rena fackämnenä ofta är av så speciell karaktär, att stora svårigheter föreligga att kunna åstadkomma en central tillverkning eller försäljning av dylikt. Det nu pågående kriget har även försvårat anskaffandet av undervisningsmateriel särskilt från utlandet. Lärobokskommittén arbetar dock vidare även på detta område och har god förhoppning om att kunna lösa denna fråga på ett för skolorna tillfredsställande sätt.

Slutligen framhåller styrelsen, att de åtgärder, som vidtagits, givit så goda resultat, att någon anledning att genom utredning söka klargöra vad som från statens sida bör åtgöras för anskaffande av lämpliga och prisbilliga läroböcker icke synes föreligga i vad avser under lantbruksstyrelsens överinseende ställda undervisningsanstalter.

1940 års skolutredning meddelar, att i det uppdrag, som av Kungl. Maj:t lämnades åt skolutredningen vid dess tillsättande och för vilket närmare redogöres i föredragande departementschefens anförande till statsrådsprotokollet vid nämnda tillfälle, ingår icke frågan om läroböckerna vid våra högre och lägre läroanstalter, och ej heller senare har skolutredningen fått anbefallning att upptaga ifrågavarande spörsmål till behandling. De frågor, som beröras i motionen, äro väsentligen av den art, att ett uttalande om dem förutsätter undersökning och överbäganden av ganska omfattande art. Då skolutredningen icke verkställt dylika undersökningar, saknar skolutredningen sålunda material för ett närmare bedömande av de i motionen framställda önskemålen och förslagen.

Statens läroboksnämnd vill icke bestrida motionärens påstående, att det på läroboksförteckningen finnes många föråldrade och dåliga läroböcker, men nämnden anser, att anmärkningen knappast torde drabba läroboksnämndens verksamhet eller äga giltighet för de bokbestånd, som verkligen granskats av läroboksnämnden.

Då nämnden år 1939 började sitt arbete med att upprätta en läroboksförteckning, hade den nämligen att taga hänsyn till den förteckning, som upp-

ställt av 1934 års lärobokssakkunniga. Enligt övergångsbestämmelserna i den för läroboksnämnden gällande författningen ägde nämnden att på sin läroboksförteckning utan granskning uppföra sådana läroböcker, som på de lärobokssakkunnigas förteckning betecknats som A-böcker. Bland dessa funnos otvivelaktigt åtskilliga, som helst bort avföras från förteckningen. Flera av dem ha också efter hand avförts eller genom nämndens ingripande underkastats omarbetning. Nämnden har dock icke velat gå bryskt fram vid en sådan utrensning utan avsett att låta den ske successivt på grund av de kostnader, som ett kasserande av en lärobok måste innebära både för målsmännen och för det berörda förlaget. Det är emellertid nämndens avsikt att inom den närmaste tiden utge en ny läroboksförteckning — efter 1940, då nämndens förteckning förelåg i tryck, ha endast supplement utgivits — och vid upprättandet av denna förteckning kommer det äldre läroboksbeståndet att underkastas en skärpt granskning, varvid säkerligen många böcker komma att utmönstras. F. ö. förhåller det sig i själva verket så, att de föråldrade och dåliga böckerna efter hand försvinna ur marknaden. Nämnden gjorde för ett år sedan en undersökning rörande frekvensen av olika läroböcker i geografi inom folkskolorna i Norrland, varvid det befunns, att de läroböcker i ämnet, som kunde betecknas som föråldrade och dåliga, hade en ytterst obetydlig spridning, medan tre moderna och goda läroböcker intogo en fullständig dominerande ställning.

Att de läroböcker, som antingen såsom nytgivna eller såsom omarbetade upplagor verkligen granskats av nämnden, skulle vara föråldrade och dåliga, kan nämnden icke medgiva.

Mot motionärens anmärkning, att det i vissa fall skulle finnas ett för litet antal böcker att välja på, genmäler nämnden, att den vanliga förebråelsen mot läroboksnämnden är, att det i allmänhet finnes alldeles för många böcker, vilket skulle leda till en benägenhet hos lärarna att alltför ofta byta böcker eller upplagor, till nackdel för de familjer, som ha flera barn i skolan, av vilka alltså de yngre förhindras att begagna äldre men användbara läroböcker.

Med anledning av motionärens kritik av granskningsförfarandet anför nämnden:

Motionären härleder de brister, som enligt hans förmenande vidlåder det godkända läroboksbeståndet, till icke oväsentlig del ur »det otympliga granskningsförfarandet», d. v. s. att nämnden endast granskar färdigtryckta böcker eller böcker i korrektur men icke manuskript. Givetvis kan en ändring i detta hänseende ske genom att Kungl. Maj:t stadgar, att även manuskript få insändas till granskning. Nämnden ställer sig dock tveksam till en sådan ändring av granskningsförfarandet. För det första skulle i sådant fall en dubbel granskning bliva nödvändig, då ju icke endast bokens innehåll utan även stilsorter, tryck, papper och utstyrsel skola granskas. Vidare kan man med säkerhet räkna med, att följderna skulle bli, att långt flera böcker insändes till granskning. Förlagens förhandsgranskning skulle troligen om icke helt försvinna, så åtminstone väsentligt mildras; författare skulle direkt till nämnden insända sina manuskript för att efter eventuellt godkännande hänvända sig till ett förlag. Det kan nämnas, att enligt vad 1934 års lärobokssakkunniga inhämtade, hade man i Norge, där vid den tiden ett

statligt granskningsförfarande av läroböcker tillämpades, funnit sig nödsakad att frånga den ursprungligen medgivna rätten att insända manuskript till granskning på grund av de svårigheter och olägenheter detta medförde.

Enligt de ursprungliga bestämmelserna fingo endast färdigtryckta böcker insändas till läroboksnämnden för granskning. Efter framställning från nämnden bestämde Kungl. Maj:t 1942, att läroböcker finge insändas till nämnden i korrektur jämte prov på papper och band. Nämnden finner denna uppmjukning av bestämmelserna värdefull. Förlagen tvingas att underkasta insända manuskript en omsorgsfull förhandsgranskning. Skulle en sådan bok underkännas, är förlusten betydligt mindre, än om en redan färdig bok underkännes. Förbättringar av olika slag, som påyrkas vid granskningen, kunna göras.

Nämnden ställer sig emellertid icke bestämt avvisande till förslaget om granskning av manuskript men vill framhålla, utom vad ovan anförts, att en sådan ordning skulle komma att högst väsentligt öka nämndledamöternas, sekreterarens och de ämnessakkunnigas arbete, varför anslaget till nämndens verksamhet i sådant fall finge utgå med ett betydligt högre belopp än för närvarande.

Nämnden säger sig icke kunna dela motionärens uppfattning, att nämndens verksamhet, speciellt genom granskningsförfarandet, motverkat tillkomsten av nya och bättre läroböcker.

Är det något, som nämnden möjligen kan förebrå sig själv, skulle det vara, att den icke varit tillräckligt hård och restriktiv vid granskandet av nya böcker. »Experimenten» ha — åtminstone på folkskolans område — varit icke så få, och de ha förvisso icke hindrats. Nya djärva försök att lansera läroböcker, kännetecknade av en självständig insats på undervisningsområdet, böra heller icke förhindras. Men man bör icke vänta sig, att sådana försök bliva särskilt billiga vare sig för förlagen, elevernas föräldrar eller skoldistriktet. En experimentbok kan knappast läggas upp i en stor upplaga vid sitt första framträdande, varav följer, att den icke kan åsättas ett särskilt lågt pris.

Vad beträffar planen på ett statligt förlag, hyser nämnden den uppfattningen, att ett sådant knappast skulle befrämja tillkomsten av nya och bättre läroböcker. Härom anför nämnden vidare:

Med den monopolställning, som ett sådant förlag med all säkerhet snart skulle komma att intaga, kan man befara, att det snarare skulle motverka strävan från pedagogiskt håll att lansera nya läroböcker. Måhända skulle ett förbilligande av böckerna kunna åstadkommas, men det är att märka, att konkurrensen mellan olika förlag liksom även läroboksnämndens granskningsverksamhet, vilken icke minst tager sikte på böckernas prissättning, otvivelaktigt medverkar till att hålla böckernas pris lågt. En utväg till förbilligande av läroböckerna, som vissa av nämndens ledamöter önska framhålla, vore, att läroböckerna av förlagen distribuerades direkt till skolorna med förbigående av bokhandlarna. En sådan åtgärd skulle dock stöta på starkt motstånd från de senares sida och troligen även från förlagens.

Till sist anför nämnden:

Skulle motionärernas yrkande — om vilket nämnden icke önskar särskilt uttala sig — vinna riksdagens bifall, så finner läroboksnämnden angeläget framhålla, att vid utredningen tages sikte på att ett läroboksmonopol undvikas, att garantier skapas för att till innehåll och form goda läroböcker till billigt pris framställas men också att icke alltför täta, för elevernas föräldrar dyrbara ombyten av läroböcker ske.

Styrelsen för Svenska stadsförbundet anser att det från styrelsens sida icke torde behöva understrykas vare sig att förevarande motions syfte är i och för sig beaktansvärt eller att kommunerna såsom skoldistrikt eller eljest såsom huvudmän för olika slag av läroanstalter ha ett betydande intresse i den fråga motionen avser. Särskilt påtagligt är, att de många städer, som numera genomgående betala undervisningsmaterielen för folkskolans elever, ha ett direkt ekonomiskt intresse i frågan, i vad den angår *förbilligande* av läroböckerna och annan skolmateriel. Vidare anför styrelsen:

Vad angår den kritik, som i motionen riktats mot det nuvarande läroboksbeståndets beskaffenhet, är det också styrelsens mening att förhållandena i detta avseende icke äro så goda som önskligt vore. Härvidlag synes man även få ge motionären rätt i att anmärkningar kunna med fog framföras mot statens läroboksnämnds granskning. Att denna granskning borde kunna ske i manuskript synes vara ett särskilt berättigat krav.

En utredning i motionens syfte är därför enligt styrelsens mening önskelig. Härvid torde man dock icke böra inrikta sig på att söka botemedlet i ett statligt förlag för ändamålet. Åtminstone kan man ej antaga, att ett sådant förlag med monopolställning, skulle vara till gagn. Tvärtom måste man befara, att ett statligt monopol härvidlag skulle bli till skada genom att ytterligare minska möjligheterna för olika uppfattningar om läroböckernas beskaffenhet att göra sig gällande. Motionären har själv antytt, att en monopolisering ej kan anses önskvärd, då han påtalat att redan nuvarande förhållanden på läroboksmarknaden göra, att konkurrensen mellan olika förlag är i hög grad begränsad.

Svenska bokförläggareföreningen framhåller, att även om anmärkningar och invändningar kunna göras mot en eller annan lärobok, särskilt sådan av äldre datum men ännu i bruk, är föreningen likväl för sin del övertygad om att det stora flertalet av företrädarna för vårt skolväsen icke dela motionärens mening, att vårt lands skolväsen icke har till sitt förfogande kvalitativt fullödiga läroböcker i önskvärd utsträckning. Föreningen erinrar dels om förlagens egna insatser på området, dels om den kritiska granskning, som nyutkommande läroböcker bli föremål för i skolpressen. Föreningen kan heller icke dela motionärens mening, att det av statens läroboksnämnd tillämpade granskningsförfarandet motverkat tillkomsten av nya och bättre läroböcker. Härom anför föreningen:

Det ankommer ej på bokförläggareföreningen att uttala sig rörande statens läroboksnämnds verksamhet, men föreningen kan icke underlåta att,

med anledning av vad motionären framfört, framhålla, att nämnden enligt den erfarenhet av dess verksamhet som föreningen äger ägnat synnerligt intresse såväl åt frågan om läroböckernas kvalitet i avseende å innehåll och yttre beskaffenhet som åt deras prissättning. Motionärens påstående, att nämndens granskningsförfarande motverkat tillkomsten av nya och bättre läroböcker, är oriktigt. Därmed vill föreningen icke ha sagt, att icke en granskningsnämnd med den inflytelserika ställning, som läroboksnämnden intar, skulle kunna menligt inverka på den fria produktionen av läroböcker. Att så emellertid icke har skett framgår av en granskning av nyproduktionen av läroböcker under den tidsperiod som nämnden verkat. Utan svårighet kunde anföras en rad exempel på nya och nydanade läroböcker, som utkommit under denna tid. Det är heller icke riktigt, så långt bokförläggareföreningens verksamhet sträcker sig, att missnöje med granskningsförfarandet eller med speciella granskningsfall förhindrats komma till uttryck av hänsyn till de berörda myndigheterna. I flera fall ha besvär över läroboksnämndens beslut anförts hos skolöverstyrelsen och Kungl. Maj:t, och föreningen har sig icke bekant något fall, då överklagande uraktlåtit av skäl som i motionen angivits. Det är vidare oriktigt, att granskningsförfarandet föranlett förlagen att motverka försök med läroböcker efter nya riktlinjer. Har läroboksnämndens inrättande haft någon inverkan i detta hänseende, är den snarast den motsatta. Enligt de granskningsprinciper, som tillämpas, skall bl. a. tillses, att läroboken i väsentliga avseenden utgör en självständig insats på det pedagogiska området. Vid sådant förhållande ligger det i såväl författarens som vederbörande förlags intresse att undvika utgivandet av nya läroböcker, som endast utgöra en replik av redan förefintliga och godtagna böcker.

Vad motionären i fråga om läroböckernas typografiska utstyrsel avser med »efterblivenhet i fråga om textmaterialet» är ej fullt klart, framhåller föreningen.

För övrigt ger motionen i sitt generella och kategoriska uttalande om den typografiska beskaffenheten av läroböckerna en fullomligt vilseledande karakteristik av svensk läroboksproduktion och av svensk typografisk yrkeskunnighet, liksom också av de ledande förlagens intresse för att läroböckerna, inom ramen av det pris som rimligen kan åsättas dem, erhålla bästa möjliga typografiska utstyrsel. Det står envar fritt att övertyga sig därom genom en överblick av det samlade svenska läroboksbeståndet under jämförelse även beträffande pris med motsvarande bokproduktion i utlandet.

Motionären återkommer även, påpekar föreningen vidare, till det vid många tillfällen tidigare förda resonemanget angående å ena sidan oförändrad omtryckning av läroböcker, å andra sidan omarbetade upplagor och finner tydligen bäggedera alternativen otillfredsställande. I anslutning härtill anför föreningen:

Anledningen till detta motsägelsefulla förhållande är uppenbarligen den, att det enligt motionen är förlagens ekonomiska intresse, som avgör huruvida en oförändrad omtryckning skall göras eller en omarbetad upplaga utgivnas. Denna uppfattning är icke riktig. I själva verket förhåller det sig så, att det, såsom vid en mångfald tillfällen i offentliga utlåtanden och eljest

har framhållits, ur det allmännas intresse är önskvärt, att en oförändrad omtryckning kan ske, under förutsättning att boken icke är till sitt innehåll föråldrad och i övrigt tillfredsställande. De önskemål rörande ändringar, som framkomma från författaren, i recensioner och sakkunnigutlåtanden, underkastas en noggrann omprövning och bli ofta föremål för ingående överläggningar med avseende på de ifrågasatta ändringarnas nödvändighet, och ett betydande arbete nedlägges på att de erforderliga ändringarna typografiskt genomföras så, att exemplar av den nya tryckningen kunna utan svårighet användas vid undervisningen jämsides med exemplar av den föregående upplagan. Vid allt detta har sålunda förlagets ekonomiska intresse icke tillåtits spela någon roll. För envar, som äger någon erfarenhet av bokframställning, torde det utan vidare stå klart, att då det gäller utgivande av nya omarbetade upplagor, förlagens ekonomiska intresse icke kan föranleda utgivandet av en ur pedagogiska och sakliga synpunkter ej motiverad omarbetning. Däremot ligger det såväl i det allmännas som i ett ansvarsmedvetet förlags intresse att en omarbetning kommer till stånd, då den är pedagogiskt och sakligt påkallad. Härtill må ytterligare påpekas, att det särskilt under senare år varit angeläget att icke vidtaga andra ändringar i läroböckerna än de oundgängligen nödvändiga, detta dels med hänsyn till kristidsförhållandena, dels med tanke på att en eventuell skolreform kan föranleda en betydande omarbetning av läroböckerna, varvid såvitt möjligt borde undvikas, att omarbetade upplagor utkomme i alltför tät följd.

Påståendet i motionen, att skolorna stundom fått vänta på sina böcker till följd av att förlagen vid nytryck av läroböcker icke tagit nödig hänsyn till omfattningen av skolornas behov grundar sig enligt föreningens mening med obekantskap med verkliga förhållandet.

Den försening av böckernas färdigställande, som under senare år inträffat, beror icke på att förlagen tilltagit upplagan i för litet antal exemplar. Förseningen sammanhänger med de svårigheter, som den innevarande krigs- och kristiden föranlett. Tryckerier och bokbinderier ha blivit utsatta för en stark arbetsbelastning, beroende på bl. a. den ökade mängden av offentligt tryck, vilket på grund av sin brådskande natur föranlett undanskjutande av andra tryckeribeställningar, även av läroböcker. Samtidigt ha beredskapsinkallelserna decimerat den yrkeskunniga arbetspersonalen inom båda branscherna. Materialbrist och försening av materialleveranserna ha vällat avsevärda avbräck, och användningen av ersättningsmaterial har i många fall gjort arbetet, särskilt inom bokbinderierna, mera omständligt och tidsödande. Slutligen har, under ett av nu ifrågavarande år, färdigställandet av böckerna fördröjts på grund av ofrånkomliga förhandlingar med vederbörande myndigheter rörande grunderna för prissättningen. Ehuru beställningarna av nytryckningar av läroböcker skett betydligt tidigare än förut varit fallet, redan från och med hösten året före det läsår, vid vars början ifrågavarande böcker beräknats bli behöfliga, har det dock av ovan angivna skäl inträffat, att vissa böcker ej hunnit färdigställas till höstterminens början.

Föreningen anför vidare med anledning av att i motionen i olika sammanhang omnämnes, att bristande konkurrens skulle vara orsak till en påstådd otillräcklig förbättring av läroboksbeståndet, följande:

Såsom botemedel härför synes motionären vilja ifrågasätta ett undanröjande av konkurrensen genom »långt syftande åtgärder», varigenom uppenbarligen det enskilda initiativet skulle elimineras. I själva verket förhåller det sig så, att en synnerligen livlig konkurrens råder i fråga om åstadkommande av lämpliga läroböcker, något som är välbekant för den som är initierad på området.

Med hänsyn till att motionen åsyftar ej blott förbättrande utan även förbilligande av läroboksbeståndet vill föreningen erinra om vad den granskning, som från statens läroboksnämnds sida utövas även i vad gäller prissättningen, samt tillika påpeka, att efter tillkomsten av statens priskontrollnämnd till grund för prissättningen ligga vissa av priskontrollnämnden utfärdade direktiv, innefattande även regler för den prishöjning, som kan medgivas på grund av ökade framställningskostnader. Föreningen anför vidare i detta sammanhang:

För alla intresserade parter har det framstått som angeläget, att prishöjning å läroböcker i görligaste mån undvikas, och att bokförlagen beaktat detta intresse torde framgå därav, att de prishöjningar, som skett, i många fall, säkerligen i de flesta fall, icke nå upp till den gräns, som är medgiven enligt priskontrollnämndens direktiv. I ett betydande antal fall har någon prishöjning ej ägt rum. En överslagsberäkning ger vid handen att, med hänsyn tagen till det samlade läroboksbeståndet, prishöjningen uppgår till i genomsnitt blott 3 à 4 procent, under det att fördyringen av framställningskostnaderna uppgår, beträffande olika sidor av framställningsproceduren, till belopp varierande mellan ca 25 och 45 procent av förkrigspriserna.

Till sist anför föreningen följande:

Då i motionen begäres en *snabb* utredning, kan bokförläggareföreningen ej underlåta att påpeka, att det här gäller frågor av mycket vittomfattande art och djupt ingripande inom olika sidor av svenskt bildningsväsen. Av skäl, som här ovan framförts, kan föreningen icke finna påkallat, att en dylik vittgående utredning företages i den riktning, som i motionen föreslås. Ur allmänna synpunkter förefaller det därjämte föga lämpligt att nu vidtaga åtgärder för att avskaffa en anordning, som efter ingående utredning för blott några få år sedan genomfördes.

Målsmännens riksförbund anser det önskvärt, att statliga åtgärder vidtagas, varigenom dels föråldrade och dåliga läroböcker i ökad omfattning avföras ur läroboksnämndens läroboksförteckning, dels nya böcker av mera ändamålsenligt slag kunna utgivas. I anslutning härtill anföres vidare:

För att läroboksbeståndet i växande utsträckning skall kunna förbättras och moderniseras torde bl. a. en omläggning av det nuvarande granskningsförfarandet vara påkallad. En granskning av nya läroböcker i manuskriptform skulle, såsom motionären förmodar, med all sannolikhet underlätta tillkomsten av bättre och samtidigt billigare läroböcker. Den eventuella merkostnaden för dylikt granskningsförfarande torde till fullo uppvägas av de

därigenom vunna, uppenbara fördelarna. En tilläggsbestämmelse om att inlämnat läroboksmanuskript skall åtföljas av på närmare sätt angivna prov på bokens typografiska utstyrelse, illustrationer, papper och bindning, skulle ge garanti för att antagna läroböcker även i nämnda hänseende komme att fylla erforderliga krav. Den typografiska expertis, som för närvarande står till läroboksnämndens förfogande, torde behöva kompletteras med en psykologisk fackman, som är väl förtrogen med de psykologiska forskningsresultaten beträffande lämplig tryckstil, radbredd och dylikt för olika skolstadier. I nämnda hänseende kunna välgrundade anmärkningar göras mot ett flertal vitt spridda läroböcker för de två första skolåren.

För att i framtiden i görlig mån förhindra att läroböckerna avfattas på ett sätt, som ej lämpar sig för det åldersstadium, för vilket de äro avsedda, torde det vara önskvärt, att läroboksnämnden vid sidan av ämnessakkunniga har tillgång jämväl till härför lämpad psykologisk sakkunnig.

Detta synes vara särskilt påkallat i fråga om läroböcker i kristendoms-kunskap samt böcker rörande svensk språklära och de främmande språkens grammatikor. Vittnesbörd härom lämnar bl. a. en av rektor Anne-Marie Odstedt utförd undersökning, omfattande omkring 700 barn i 12—15-årsåldern och avseende deras förmåga att fatta den språkliga formen i vissa läroböcker i kyrkohistoria. Överhuvud taget synes det vara önskvärt, att inom läroboksnämnden den psykologisk-pedagogiska forskningen finnes representerad, för att här ovan anförda synpunkter skola vinna tillräckligt beaktande.

För att skapa möjligheter att inom skolundervisningen pröva även läroböcker, vilka till sin uppläggning på kanske väsentliga punkter avvika från gängse principer men just härigenom kunna innebära särskilt värdefulla tillskott till det nuvarande läroboksbeståndet, synes den föreslagna utredningen böra taga under överbäggande jämväl frågan om ett visst statligt stöd för utgivande av dylika läroböcker eller för andra läroböcker, vilka synas innebära avsevärda framsteg i jämförelse med redan existerande. En dylik åtgärd skulle även underlätta tryckandet av större upplagor och därigenom möjliggöra ett lågt pris.

Slutligen framhåller förbundet följande:

Det är själfvallet ett starkt målsmannaintresse, att en utredning i berörda frågor kommer till stånd och får avse även förslag till åtgärder, varigenom staten kan medverka till ett förbilligande av läroböcker och övrig skolmateriel. Även önskvärdheten av att kostnaderna för läroboksanskaffningen ej onödigtvis ökas genom utgivande av nya upplagor må här framhållas. De båda frågorna om läroböckernas förbättring och deras förbilligande böra helst, såsom föreslås i motionen, lösas i ett sammanhang för att dessa bägge önskemål ej skola inkräkta på varandra.

Centralstyrelsen för Sveriges allmänna folkskolläraförning framhåller, att de av motionärerna framförda kritiska synpunkterna i viss mån äro berättigade, och att det framstår såsom synnerligen önskvärt, att en verklig förbättring och modernisering av läroböckerna mera allmänt kunde komma till stånd.

Saken har en särskild aktualitet just nu. Den förestående omorganisationen av vårt skolväsende kommer bl. a. att innebära revidering av läro- och kursplaner, vilket måste komma att i hög grad påverka det befintliga läroboksbeståndet. Tillämpningen av de nya läro- och kursplanerna i det dagliga skolarbetet blir starkt beroende av de blivande läroböckernas utformning och innehåll, och effektiva åtgärder i syfte att förbättra och modernisera läroboksbeståndet framstå under sådana förhållanden som särskilt motiverade. Huruvida det nuvarande granskningsförfarandet lämnar möjlighet för nödigt ingripande undandraget sig centralstyrelsens bedömande, men med hänsyn till här i övrigt anförda omständigheter synes en utredning om åtgärders vidtagande på hithörande område vara sakligt motiverad.

Centralstyrelsen erinrar vidare, att läroboksfrågans ekonomiska sida på sin tid upptogs till behandling av 1927 års skolsakkunniga, som diskuterade vissa åtgärder för att förbilliga läroböckerna. Därvid anförde de sakkunniga att »utan statsingripande synes icke mycket kunna åstadkommas i sagda riktning». Centralstyrelsen säger sig dela de sakkunnigas uppfattning, då dessa för sin del avvisat tanken på ett statligt läroboksmonopol. Centralstyrelsen tillägger:

Huruvida det är möjligt — att utan genomförande av ett monopolsystem och alltså i konkurrens med enskilda företag — upprätta och driva ett statsförlag, så att de uppställda syftena skulle kunna uppnås, saknar centralstyrelsen möjligheter att bedöma. Kravet på åtgärder i syfte att få billigare läroböcker liksom undervisningsmateriel i övrigt är dock enligt centralstyrelsens mening så starkt motiverad, att formerna för ett statligt ingripande på hithörande område — utan monopolsystem — böra göras till föremål för närmare undersökning. Den av motionären föreslagna utredningen om möjligheterna för statlig förlagsverksamhet för läroböcker synes ej böra avvisas. Vid detta sitt ståndpunktstagande förutsätter centralstyrelsen, att denna för våra skolor liksom för vårt kulturella liv i allmänhet så vitala fråga i en eventuellt kommande utredning kommer att få en verkligt allsidig belysning, såväl kulturellt som ekonomiskt. Under hänvisning till det anförda får centralstyrelsen sålunda hemställa, att ifrågakvarande motion måtte av utskottet bifallas.

Läroverkslärarnas riksförbund anser, att bristerna i det nuvarande läroboksbeståndet knappast te sig så allvarliga, som de framställas i motionen, men det är givetvis önskvärt, att de som faktiskt föreligga snarast möjligt avhjälpas. Riksförbundet tillägger i detta sammanhang:

En del av dessa brister torde sammanhänga med att statens läroboksnämnd i början av sin verksamhet godkände vissa då allmänt använda läroböcker, vilka icke i alla avseenden motsvara nu gällande krav. En framkomlig väg att erhålla rättelse i detta avseende torde vara, att läroboksnämnden underkastade ifrågakvarande läroboksbestånd en förnyad omprövning och att de ur innehållssynpunkt föråldrade och ur typografisk synpunkt olämpliga läroböckerna utdömdes, en åtgärd, som det f. ö. torde ligga även i förlagens intresse att få genomförd. Givetvis borde ett sådant ingri-

pande av läroboksnämnden kunna ske, blott om mycket starka objektiva skäl tala för en dylik åtgärd, men det åsyftade ändamålet torde otvivelaktigt delvis kunna nås på denna väg.

Den i motionen mot läroboksnämndens arbetsmetoder framförda kritiken finner riksförbundet icke till alla delar berättigad:

Sedan åtskillig tid tillbaka granskar läroboksnämnden läroböckerna i korrektur, varför vederbörande förlags ekonomiska risker bli avsevärt mindre än de som angivas i motionen, och totalt torde de knappast vara större än de skulle ha varit, om förlaget utan föregående granskning och godkännande skulle ha färdigställt upplagor på 3 000 à 10 000 exemplar, av vilka kanske en del icke skulle ha slagit igenom på läroboksmarknaden. Åtskilliga pedagogiska nyheter i läroboksform ha sett dagen även sedan läroboksnämnden började sitt arbete, och utan en särskild undersökning torde det icke kunna styrkas, att den pedagogiska förnyelsen av läroboksstoffet nu går i långsammare takt än tidigare, i synnerhet om man bortser från den retardering av nyproduktionen, som den väntade reformen av skolorganisationen och kursplanerna av naturliga skäl har medfört. Det torde alltså under nu rådande förhållanden och med nu föreliggande förutsättningar knappast med skäl kunna hävdas, att läroboksnämndens granskningsförfarande har motverkat tillkomsten av nya och bättre läroböcker. Däremot är det sannolikt, att det arbete, som nämnden har utfört för att höja läroböckernas typografiska standard, icke varit utan resultat, liksom nämnden förmodligen har bidragit till att motverka prishöjningar på läroböcker. I vad mån dess ingripanden i de enskilda fallen medfört förbättringar av läroböckernas innehåll undandrager sig väl i allmänhet bedömande, men de torde ingalunda ha varit betydelselösa. Under alla förhållanden böra nämndens positiva insatser av olika slag beaktas, innan ett omdöme fälles om resultatet av dess verksamhet.

Riksförbundet anser sålunda, att goda möjligheter för en förbättring av läroböckerna förefinnas även med nu rådande produktions- och granskningsförhållanden:

Ett tämligen betydelsefullt förbilligande av läroböckerna torde likaså kunna genomföras utan förändring av dessa förhållanden. Distributionen av läroböcker synes, som den nu är organiserad, medföra större kostnader än nödvändigt. Bokhandelsrabatten uppgår till minst $\frac{1}{4}$ av läroböckernas bruttopris. Då det gäller inköp av så stora kvantiteter böcker som de som årligen förbrukas i en skola synes t. ex. rekvisitionen av läroböckerna direkt från förlagen, så som nu sker med lexika och vissa läseböcker kunna medföra en avsevärd minskning av totalkostnaderna för läroböcker. En sådan anordning vore dock förenad med avsevärda olägenheter, och en bättre utväg vore därför kanske kollektiv rekvisition från skolans sida direkt från bokhandeln. Genom ett sådant förfarande skulle dennas expeditionskostnader avsevärt minskas, och möjligheter skulle erbjudas för en ganska avsevärd rabattering. Vissa folkskolor, som organiserat sin läroboksanskaffning på detta sätt, erhålla nu en rabatt på $16\frac{2}{3}\%$, en förmån som även läroverken borde kunna få åtnjuta. Det förtjänar i detta sammanhang att framhållas, att lärobokskostnaderna, särskilt för mindre bemedlade läro-

verkselever, otvivelaktigt kunna vara mycket betungande, eftersom dessa elever, till skillnad från behövande elever i folkskolorna och vissa kommunala mellanskolor, ej erhålla fria läroböcker, ett förhållande som såväl för läroverkens lärare som för eleverna samt dessas målsmän ter sig som en påtaglig social orättvisa.

Då de rådande bristerna i fråga om läroböckernas innehåll, typografi och pris enligt riksförbundets uppfattning i huvudsak kunna avhjälpas utan genomgripande förändringar av läroboksproduktionens förutsättningar, ter sig det i motionen framförda förslaget om en utredning av »möjligheterna till ett statligt läroboksförlag» icke tillräckligt motiverat och detta så mycket mindre som en dylik organisation av läroboksproduktionen av andra skäl framkallat starka betänkligheter. Riksförbundet anför vidare:

Även om en monopolställning från början icke vore avsedd för ett statligt läroboksförlag, skulle det otvivelaktigt inom en nära framtid uppnå en sådan ställning, eftersom det tack vare frånvaro av ekonomiska risker, framställning av mycket stora upplagor samt, enligt en i motionen framförd tanke, sänkning av författarhonoraren bör kunna framställa sina läroböcker till ett lägre pris än de bokförlag, som arbeta med privatekonomiska förutsättningar. En sådan oangripbar monopolställning skulle medföra en standardisering av läroböckerna, vilket över huvud taget och särskilt i de humanistiska ämnena skulle kunna få mycket svåra konsekvenser och som i sämsta fall skulle leda till en likriktning av denna undervisning på ett sätt, som förefaller att direkt strida mot vad som är lämpligt och önskvärt i ett demokratiskt samhälle. Det torde nämligen knappast kunna undgås, att ledningen för det statliga läroboksförlaget i ojämförligt mycket högre grad, än vad i motionen säges om läroboksnämnden, skulle komma att utöva tryck på läroboksproduktionen, eftersom den ju skulle ha att godtaga eller underkänna och eventuellt påverka den slutliga avfattningen av läroboksförslag, vilka undantagslöst förelades den redan på manuskriptstadiet. Därtill kommer, att den ifrågasatta minskningen av författarhonoraren kan väntas medföra, att det incitament till läroboksproduktion bortfaller, som eventualiteten av en tillfredsställande eller i något enstaka fall riklig ekonomisk ersättning för ett gott pedagogiskt författararbete nu utgör, och att intresset för ett sådant författarskap följaktligen minskas i så hög grad, att detta medför kännbara konsekvenser för förnyelsen av den pedagogiska litteraturen. Att redan under nuvarande jämförelsevis gynn samma förhållanden ett dylikt författararbete mödor äro begränsade, framgick bl. a. av att den pristävlan om nya läroböcker i historia, som ett bokförlag utlyste för inemot ett årtionde sedan, endast lockade ett ytterst ringa antal författare och såsom resultat lämnade blott ett enda manuskript, som av förlagen ansågs värt att tryckas.

Riksförbundet anser, att det bristande intresset för framläggande av nya pedagogiska idéer i läroboksform, som kom till synes vid detta tillfälle, torde vara symptomatiskt.

Många gånger är det sannolikt snarare bristen på goda läroboksmanuskript än farhågor för eventuella ekonomiska risker, som hindrar de privata förlagen från att göra en ur privatekonomisk synpunkt möjlig luk-

rativ insats för förnyelsen av det existerande läroboksbeståndet. Bristen på goda manuskript torde i betydande mån sammanhånga med de svåra arbetsförhållanden, under vilka läroboksförfattarna i regel utföra sitt författararbete. De ojämförligt flesta av dem äro nämligen aktivt verksamma lärare, vilka vid sidan av sin dagliga gärning i skolans tjänst utarbete sina manuskript. För många utgör detta dubbla arbete en avsevärd påfrestning, vilken i åtskilliga fall verkligen är så stor, att påbörjade arbeten, kanske sådana av betydande värde, ha måst avbrytas. En ökning av lärarnas möjligheter att erhålla tjänstledighet med hel eller till större delen bibehållen lön bl. a. för slutförandet av ett lovande pedagogiskt författarskap skulle därför sannolikt i icke obetydlig mån bidra till att skapa förutsättningar för den fortgående förbättring och modernisering av läroböckerna, vilken riksförbundet i lika hög grad som motionären anser vara önskvärd, medan kostnaderna för det allmänna skulle komma att hålla sig inom mycket måttliga gränser.

Till sist anför riksförbundet:

Det är tydligt, att upprättandet av ett statligt förlag, i synnerhet sedan detta uppnått monopolställning, måste medföra ett förbilligande av läroböckerna utöver det som kan uppnås genom ovan föreslagna åtgärder. Men den som betraktar det som en oundgänglig förutsättning för den andliga frihetens bestånd, att olika meningar fritt få brytas mot varandra i inbördes tävlan, kan icke undgå att motsätta sig genomförandet av den likriktning av skolan och undervisningen, som måste bli resultatet av en sådan organisation. De högre priser, som den, trots ett visst bokförlags dominerande ställning, i realiteten ännu existerande fria marknaden på läroboksframställningens område medför i vårt land, är för att citera en artikel i den danska tidskriften »Gymnasieskolen», i vilken ett liknande problem behandlas, »det pris, som demokratin alltid måste betala för den mänskliga lyx, som friheten är».

För egen del får utskottet anföra.

Utskottet. Frågan om ett förbilligande och en förbättring av läroböckerna har gång efter annan varit föremål för statsmakternas behandling. Det senaste resultatet av statsmakternas handläggande av detta spörsmål är tillkomsten av statens läroboksnämnd. Dess uppgifter och befogenheter regleras genom en kunglig kungörelse nr 630 av år 1938, sedermera kompletterad genom en kunglig kungörelse nr 418 av år 1942. Nämnden granskar antingen i färdigtryckt skick eller i korrektur — numera i regel det senare — nya läroböcker eller omarbetade upplagor av redan befintliga. Av nämnden godtagna läroböcker uppföras i en förteckning över godkända sådana. Nämndens beslut underställes skolöverstyrelsen för prövning. Godkänner icke överstyrelsen nämndens beslut, kan detta hänskjutas till Kungl. Maj:t för avgörande.

Det finns ingen grundad anledning förneka, att statens läroboksnämnd varit till nytta för strävandena att höja läroboksbeståndets nivå. Tvivelsutan har den också — under senare år jämte statens priskontrollnämnd — kunnat utöva ett för läroboksköparna gynnsamt inflytande på prissättningen av

läroböcker, även om denna i viss utsträckning blivit skenbar på grund av att under bristhushållningens år sämre bindningsmaterial o. d. använts vid framställningen av nya läroböcker eller utgivande av nytryck av redan befintliga. Såsom läroboksnämnden själv framhållit, har det dock icke stått i dess makt att sedan dess tillkomst 1939 företaga en översyn över *samtliga* de läroböcker, som äro i bruk vid våra undervisningsanstalter. Vid nämndens tillkomst uppfördes automatiskt å listan över godkända läroböcker samtliga de böcker, som av 1934 års lärobokssakkunniga betecknats såsom A-böcker. En granskning av dessa, av vilka ett stort antal enligt nämndens egen utsaga bort redan då avföras från förteckningen, har därefter skett i viss utsträckning. En del har sålunda avförts eller genom nämndens ingripande omarbetats. Emellertid är det uppenbart, att åtskilligt ännu återstår att uträtta, innan föräldrade eller ur andra synpunkter mindre lämpliga läroböcker försvinna ur den rika flora, som alltjämt förefinnes. Nämnden har också meddelat, att dess avsikt är att inom den närmaste framtiden företaga en skärpt granskning, varvid den säger sig förutsätta, att resultatet skall bliva en utmönstring av många läroböcker, som f. n. finnas upptagna i förteckningen över godkända sådana.

Vad nämnden i sådant avseende anfört, må med tillfredsställelse noteras. Emellertid anser utskottet, att vad som sålunda från nämndens sida signalerats icke är tillräckligt för att komma till rätta med det spörsmål, som i förevarande motion upptagits till behandling. Med stöd av de upplysningar, utskottet varit i tillfälle att inhämta, och med ledning av jämförelser beträffande i andra länder — exempelvis USA — uppnådda resultat rörande läroboksgranskningen, därvid den rent pedagogiska expertisen kompletterats med den psykologiska forskningens rön beträffande elevernas förmåga att på skilda åldersstadier tillgodogöra sig läroböckernas stoff, har utskottet icke kunnat befria sig från den uppfattningen, att såväl våra läroboksproducerande förlag som läroboksnämnden icke synes ha hållit sig fullt å jour med de moderna impulser beträffande läroboksbeståndets utformning, som tack vare den psykologiska forskningens framsteg synas vara till finnandes och som enligt utskottets mening borde tillvaratagas så långt sig göra låter även i vårt land. Den nämnda forskningen har bl. a. i betydligt större omfattning än som synes hava skett i vårt land sysslat med frågan om de yngre elevklassernas förmåga att vid läsningen tillgodogöra sig innehållet, när icke nödig hänsyn tages till radbredd i förhållande till lärjungens synbredd, bildmaterialets lämplighet i förhållande till texten med avseende på förmåga att hos lärjungen odla den för undervisningens tillgodogörande nödiga skapande fantasien, lärjungarnas förmåga att falla innebörden av vissa ord i läroböckerna, vilka i upplaga efter upplaga fortleva utan att man gjort klart för sig, att orden s. a. s. gå utöver lärjungens horisont etc. En vid en svensk läroanstalt verkställd undersökning i sist nämnda avseende, omfattande om-

kring 700 barn i åldern 12—15 år, av vilken utskottet beretts taga del, har bibringat utskottet den uppfattningen, att nuvarande svenska metoder för granskningen av läroböcker icke äro till fyllest. Redan av detta skäl synes vara påkallat med en utredning rörande utomlands nådda resultat beträffande den psykologiska forskningens samverkan med den rent fackmässiga och pedagogiska, när det gäller läroböckernas avfattning och utformning. Måhända kommer en sådan utredning att peka hän på nödvändigheten att förstärka statens läroboksnämnds rent pedagogiska expertis med psykologisk sådan. Man torde också kunna förutsätta, att redan igångsättandet av en sådan utredning kommer att stimulera de krafter i vårt land, vilka äga förutsättningar att göra en insats på detta område men som avstått därifrån i känsla av att deras insats icke skulle komma att under nuvarande förhållanden uppskattas, liksom också att läroboksförlagen själva, vilka tvivelsutan skulle äga möjligheter att till sig knyta sådan expertis, i större utsträckning än hittills skulle komma att intressera sig för denna sida av saken.

Tidpunkten för en sådan undersökning synes utskottet i allo väl vald. Den förestående omorganisationen av vårt skolväsende kommer bland annat att innebära revidering av läro- och kursplaner, vilket måste inverka på det befintliga läroboksbeståndet. Såsom en av remissinstanserna påpekat, måste tillämpningen av de nya läro- och kursplanerna i det dagliga skolarbetet bli starkt beroende av de blivande läroböckernas utformning och innehåll. Det måste framstå såsom en lucka i planlägningsarbetena på hithörande område, att 1940 års skolutredning icke anbefallts att upptaga ifrågasvarande spörsmål till behandling. Enligt utskottets mening är det av yttersta vikt, att man redan nu undersöker effektivaste organisation av granskningsförfarandet så att granskningsarbetet kan insättas med nödig kraft så snart omorganisationen av vårt skolväsende påkallar en allmän översyn över det befintliga läroboksbeståndet.

Till synes stå de i motionen uppställda bägge önskemålen — en förbättring av läroböckerna och ett förbilligande av desamma — i motsatsställning. Uppenbart är, att en omarbetning av läroböcker, varigenom redan använda upplagor bli obrukbara, eller utgivande av helt nya sådana, måste för dem, som skola betala dessa anbefallda nya böcker, innebära en ekonomisk belastning. Redan detta gör det emellertid påkallat, att den i samband med en skolreform påkallade översynen av läroboksbeståndet blir så grundlig som möjligt så att någon tid får förflyta, innan läroboksbyten på nytt måste ske. Ett nedbringande av antalet läroböcker synes också kunna ske, utan att därför risk för vad som skulle kunna kallas likriktning på området borde behöva uppstå. Emellertid behöva icke, om man går till grunden med problemen, motionens två önskemål stå i strid mot varandra. Enligt utskottets mening torde vissa upplagor kunna övervägas i syfte att komma till rätta jämväl med problemet om ett förbilligande av läroböckerna. Frågan om

upprättandet av ett statligt förlag — utan monopolställning — har aldrig blivit utredd. Det finns intet förnuftigt skäl att hesitera inför den utredningsuppgiften. Det må ankomma på en blivande utredning att visa, huruvida denna utväg kan tänkas befrämja motionens syfte om ett förbilligande av läroböckerna eller icke. Skulle denna väg icke befinnas rekommendabel, torde utredningen icke sakna möjligheter att till prövning upptaga vad motionärerna åsyftat med »andra långt syftande åtgärder». Frågan om upprättandet av ett statligt förlag framstår för utskottet ingalunda såsom ett dogmartat önskemål, men utskottet har svårt att finna, varför man på förhand skulle från utredningen utesluta just denna detalj i ett stort frågekomplex. Jämväl torde vara påkallat att undersöka, huruvida — vare sig nuvarande produktionsförhållanden på området lämnas helt orubbade eller ett statligt förlag finge verka konkurrerande vid sidan av existerande läroboksförlag — de för landets skolor, lägre såväl som högre, avsedda läroböckerna kunde distribueras direkt från tillverkarna till avnämarna och förbrukarna. Slutligen torde anledning förefinnas att undersöka, huruvida även annan skolmateriel än läroböcker kunde tillhandahållas målsmännen eller i förekommande fall skoldistriktet till lägre priser än de nuvarande.

Med stöd av vad sålunda anförts tillåter sig utskottet hemställa,

att andra kammaren måtte för sin del besluta, att riksdagen hos Kungl. Maj:t anhåller om en utredning angående åtgärder och medverkan från statens sida för åstadkommande av en förbättring och modernisering av läroböckerna samt ett förbilligande av dessa och övrig skolmateriel och att därvid möjligheterna till ett statligt förlag eller andra långt syftande åtgärder upptagas till prövning.

Stockholm den 12 april 1945.

Å utskottets vägnar:

MANNE STÅHL.

Närvarande: Herrar *Ståhl* och *Allard*, fru *Boman*, fröken *Olsson*, herrar *Svensson* i Stenkyrka, *Lundqvist*, *Jönsson* i Lund, *Fahlman*, *Odhe* och *Larsson* i Luttra.

Reservation

av herr *Ståhl*, fru *Boman*, herrar *Svensson* i Stenkyrka, *Fahlman* och *Larsson* i Luttra, vilka ansett att utskottets utlåtande och hemställan bort ha följande lydelse:

»Frågan om ett förbilligande — — — som f. n. finnas upptagna i förteckningen över godkända sådana.

Utskottet hyser den uppfattningen, att det ena i motionen framförda önskemålet — en förbättring och en modernisering av läroböckerna — lämpligast står att vinna genom att statens läroboksnämnd får fortsätta den verksamhet, som sålunda icke utan framgång inletts. Utskottet förstår också de skäl, som influerat på nämndens arbete, då den säger sig icke ha velat gå bryskt fram, alldenstund ett kasserande av läroböcker i större omfattning än redan skett måste innebära ökade kostnader både för målsmännen och i förekommande fall skoldistriktet och sålunda komma i konflikt med motionärernas andra önskemål: ett förbilligande av läroböckerna.

Emellertid har utskottet icke kunnat undgå att fästa avseende vid vissa under remissförfarandet framförda synpunkter beträffande nyare rön rörande granskningen av läroböcker. Från visst håll har hävdats, att det skulle vara till fördel för läroböckernas avfattande och utformning, därest en samverkan i större omfattning än för närvarande är fallet kunde ske mellan den rent fackmässiga och pedagogiska expertis, som står till läroboksnämndens liksom till läroboksförlagens förfogande, och den rent psykologiska forskningen i vad den avser elevernas förmåga att på skilda åldersstadier tillgodogöra sig läroböckernas stoff. Utskottet anser sig dock sakna nödig insikt om i hur stor utsträckning sådan expertis står till buds i vårt land. Utskottet har dock anledning förutsätta, att statens läroboksnämnd icke skall underlåta att utnyttja sådan sakkunskap i den utsträckning sådan står till buds och kan tänkas medverka till en förbättring och en modernisering av läroboksbeståndet. Nämnden äger möjlighet att när den så finner lämpligt hos Kungl. Maj:t begära att den för nämnden utfärdade instruktionen ändras och utökas. Utskottet förutsätter, att nämnden icke skall underlåta att vidtaga åtgärder i sådant syfte. En utredning för en temporär ändring av det nuvarande granskningsförfarandet kan sålunda utskottet icke finna påkallad.

Vidkommande åter motionens önskemål om ett förbilligande av läroböckerna, kan utskottet icke underlåta att påpeka, att detta i viss mån måste stå i motsatsförhållande till önskemålet om förbättring och modernisering av desamma. Ju flera nu använda läroböcker som bli utdömda och sålunda måste ersättas genom inköpta nya, desto högre måste målsmannens respektive i förekommande fall skoldistriktets kostnader för läroboksinköpen bli. Klart är emellertid, att man skulle komma fram till en kostnadsminskning,

isynnerhet på lång sikt, om man vid granskningen av läroboksfloran ginge så hårt fram, att allenast lämnades kvar en eller ett par läroböcker för varje klass och ämnesgrupp för hela landet. Men en sådan utveckling torde av uppenbara skäl icke vara önskvärd. Den pedagogiska och psykologiska forskningen kan icke anses vara så långt kommen, att man kan diktera att den eller den läroboken är den enda eller nära nog enda godtagbara och lämpliga och alla de andra av skilda skäl utdömningsbara. Ett förbilligande av läroböckerna får enligt utskottets mening icke köpas till priset av en utveckling, som i visst avseende skulle få smak av mer eller mindre långt driven likriktning inom vårt undervisningsväsende. Den avvägning, som det här gäller, måste ske med nödig varsamhet. Utskottet förutsätter, att en särskilt tillsatt utredning icke kommer att — i vad det gäller att genom nedbringande av läroböckernas antal nå ett förbilligande — äga större förutsättningar än den på området sedan 1939 verksamma statens läroboksnämnd att göra denna grannlaga avvägning.

Vad nyss sagts är för utskottet avgörande, när det icke anser sig kunna förorda en utredning i vad densamma tager sikte på upprättandet av ett statligt läroboksförlag. Visserligen avse motionärerna ett sådant förlag utan monopolställning, varigenom det statliga förlaget sålunda skulle komma att drivas i konkurrens med redan befintliga privatekonomiskt drivna läroboksförlag. Men de skäl, som i nästan undantagslöst hela raden av remissyttrandena anförts mot ett sådant förlag, äro enligt utskottets mening av sådan styrka, att det vid ett sakligt beaktande av desamma synes överflödigt att hos Kungl. Maj:t hemställa om en utredning. Den risken kan icke uteslutas, att ett statligt läroboksförlag, drivet i konkurrens med redan existerande förlag, snart nog kommer att finna, att förutsättningar för dess arbete komma att förefinnas endast om det tilldelas en monopolställning. Denna farhåga borde av motionärerna kunna förstås. Ty själva hava de såsom en olägenhet angivit, att konkurrensen — redan nu — skulle vara »i hög grad begränsad».

Det är sålunda uppenbart för utskottet, lika väl som för motionärerna, statens läroboksnämnd och för alla av hithörande spörsmål intresserade, att vårt läroboksbestånd är i behov av ständigt fortgående förbättringar och att läroböckerna om möjligt böra förbilligas. En garanti mot oskäligen priser å läroböcker ligger i den kontroll, som på detta område utövas av icke mindre än två statliga organ, nämligen statens läroboksnämnd och statens priskontrollnämnd. Uppenbart är emellertid, att statens läroboksnämnds strävanden att hålla priserna å läroböcker vid lägsta tänkbara nivå avsevärt försvårats på grund av att nämnden varit verksam allenast under krigshushållningens år. Det finns skälig anledning antaga, att dessa strävanden komma att krönas med större framgång så snart mera normala marknadsförhållanden inträda. Likaså att på det pedagogiskt-psykologiska området gjorda rön av statens läroboksnämnd komma att tillvaratagas. Då därtill — såsom utskottet redan

framhållit — ett statligt läroboksförlag ofrånkomligen förr eller senare torde leda fram till en monopolställning, och då just friheten till ständigt nya pedagogiska initiativ framstår såsom den primära förutsättningen för framsteg på området, kan utskottet icke finna anledning att tillstyrka en utredning, som siktar hän mot en sådan för skolans liv mindre önskvärd ordning. På grund härav får utskottet för sin del hemställa,

att förevarande motion, II: 437, icke måtte till någon andra kammarens åtgärd föranleda.»

Bilaga.

Anförande hållet i Andra kammarens tillfälliga utskott den 6 april 1945 med anledning av motion ang. utredning rörande läroböcker.

Alla torde vara ense om att läroböckerna av gammalt spelar en central roll inom undervisningen, vare sig det gäller folkskolan och dess överbyggnader eller läroverket. De ger ofta åt undervisningen en bestämd prägel i den ena eller andra riktningen. Såsom en avgörande faktor torde läroböckerna nästan kunna ställas jämsides med lärarnas egna insatser och undervisningsplanernas normgivande betydelse. Bortåt 20 års erfarenheter både som målsman och som lärare och senast som ledare för en skola med elever från det lägsta stadiet och upp till 18-årsåldern har övertygat mig om nödvändigheten av att läroböckerna blir föremål för fortlöpande förbättring och modernisering. En sådan kontinuerlig översyn av vårt lands läroboksbestånd är så mycket mer motiverad som den psykologisk-pedagogiska forskningen under de senaste 30 åren gjort rön som är av direkt betydelse för uppläggningsen av läroböcker i samtliga skolämnen. Härvid tänker jag särskilt på sådana för kunskapsinhämtandet viktiga grenar av psykologin, som berör inlärningsprocesserna och intelligensens olika utvecklingsstadier.

Min uppgift inför utskottet har jag fattat bestå dels i att ge några konkreta exempel på önskvärdheten av den föreslagna läroboksutredningen, dels i att framföra några för frågan väsentliga önskemål, som lämpligen kunde tas upp till behandling inom utredningen.

Ingen kan förneka, att läroböckerna under de sista decennierna i många avseenden förbättrats högst betydligt. Redan en hastig blick på några av de senast utkomna ABC-böckerna, t. ex. Beskow-Siegvalds och Browallius-Haages, övertygar oss om att här gjorts betydande framsteg sedan vi själva lärde oss att läsa. Både innehåll och typografisk utstyrsel utgör avsevärda förbättringar. Eller låt oss jämföra F. W. Lindwalls 1907 utkomna »Svensk läsebok för realskolan», där förf. gärna omarbetar läsestyckena för att göra dem lämpliga för »s. k. metodisk eller kursorisk behandling», med Hänninger

Lilie-Mjöberg-Werners »Realskolans läsebok», som på ett helt annat sätt anpassats efter barnens psykiska förutsättningar. Här kommer läsningen loss ur sin isolering och sättes in i ett av aktivitetspedagogikens grundsatser präglad sammanhang. Urvalet står på ett litterärt högt plan, med starka inslag av stimulerande och roande aktualitet. Arbetsuppgifter av olika art, avpassade efter skiftande personliga intressen finns anknutna till därför lämpade stycken. Såväl språkliga som estetiska synpunkter företrädes. Hänvisningar till litteratur av besläktad art uppmuntrar till bredvidläsning. Språket representerar skiftande stilarter. Sambandet mellan skrift och bild, ord och musik framhäves. Vägledande uppsatser och författarregister samt arbetsuppgifternas särskilda utformning tillgodoser kursplanens krav på litteraturhistoriska upplysningar till de lästa textproven.

Man skulle kunna räkna upp ett stort antal andra nyare läroböcker, som liksom de nyss nämnda visar att utvecklingen går i rätt riktning. Men det måste samtidigt konstateras, att det är mycket påtagliga brister som alljämt vidlåder ett mycket stort antal läroböcker med vid spridning. Detta gäller inte bara de gamla läroböckerna, t. ex. Ernst Carlssons sedan länge klassiska skolgeografi, som utkom i sin första upplaga på 80-talet och som trots gammal och välgrundad kritik förra året upplevde sin 22:a upplaga. Också läroböcker av färskt datum, t. ex. vissa nybörjarböcker i läsning, uppvisar ganska markanta brister i ett eller flera avseenden.

Den kritik som Hans Larsson i sin bok om »Kunskapslivet» redan 1909 riktade mot den nyssnämnda skolgeografien torde kunna vara av ett visst intresse för utskottet såsom ett vittnesbörd om hur svårt det kan vara att få en väl inarbetad lärobok avlägsnad ur skolan, även om den är förkastlig i något väsentligt avseende. Vissa detaljer i Hans Larssons anmärkningar rörande Carlssons geografi har visserligen beaktats i senare upplagor, men hans huvudanmärkning rörande bokens uppläggning enligt den systematiserande principen äger alljämt sin giltighet. Han säger sig för sin del vara mycket säker på att denna ordning icke är fördelaktig. I större vetenskapliga geografiska handböcker är den naturlig, men inte i skolgeografier. Hans Larsson gör följande resonemang:

»Antag att det gäller Sibiriens geografi. Låt oss se i vilken ordning skolgossen får bygga upp sin totalbild därav.

Under rubriken *ytbildning* får han veta att Sibirien är ett vidsträckt lämland och att där finns ödsliga tundror, vidare att där finns skogar och pälsbärande djur samt vete;

Därefter *sjöar och floder*: om jättefloderna som rinner genom Sibiriens vidsträckta skogar och tundror, översvämningar, samfärdsleder, städer vid flodernas övre lopp.

Så några sidor längre fram, under »klimat», att det är en av de kallaste trakterna på jorden, att tundran är frusen året om, att endast vissa örter kan växa där.

Vidare — under rubriken *växtvärld*: att tundrorna under sommaren här och där blir sanka moras; blott låga buskar, al, vide dvärgbjörk . . .; att de förut nämnda skogarna är norrut barrskog, söderut lövskog, samt att dessa skogar i sitt inre hyser pälsbärande djur; där står också något om jakt samt spridda odlade bygder i floddalarna.

Om *djurvärlden*: på tundrorna vildren, polarräv och vattenfåglar, i flo-

derna bäver, i skogarna hjort, varg, björn samt ännu andra pälsbärande djur, att man färdas över tundran med spann av hundar, m. m.

Slutligen kommer så under den politiska geografin åtskilliga städer och orter, näringar, folkslag, levnadssätt o. dyl.»

»Det behöver väl knappast påpekas», framhåller Hans Larsson, »att denna disposition är från logisk synpunkt föga tillfredsställande; i en skolbok förstås. Från psykologisk synpunkt blir ordningen avgjort förkastlig. Totalbilden åstadkommes på ungefär samma sätt som då en karta eller en tavla tryckes i flera tryckningar, först den ena färgen, så den andra. Så har man abstraktionsvis tagit isär de allmänna bestämningarna hos tundran och ger oss en i sänder, först tundrans låglänthet och ödslighet, så dess frusenhet, dess växtlighet, dess djurliv, dess människoliv. Och av dessa drag har lärjungen då att sammansätta den konkreta helbilden. Men det är en bakvänd ordning. Det enda naturliga är att först ge konkreta helbilder och sen abstraktionsvis framhäva de olika sidorna i bilden. En reseskildring skulle på en gång ge oss tundraernas vyer och liv. Alldeles så osystematisk får inte läroboken vara. Den får försöka att ge skildringen så, att den logiska ordningen redan där börjar framträda och så efteråt ytterligare ge sammanfattande betraktelser.»

Så långt Hans Larsson. Jag skulle tro att både lekmannen och den kritiskt lagde pedagogen är benägen ge honom rätt, och skulle förorda att en sådan bok bleve struken ur läroboksförteckningen till förmån för en annan med en riktigare psykologisk uppläggnig.

Om de bägge nybörjarböcker i läsning, som jag här haft med mig, sades nyss, att de till innehåll och typografisk utstyrsel är avsevärt bättre än de äldre läseböckerna. Men de fyller likväl inte vissa anspråk som man numera gärna vill ställa på den första bok som sätts i händerna på skolbarn, bl. a. i typografiskt hänseende. Undersökningar har visat att det för nybörjarböcker i läsning inte är likgiltigt vilket avstånd mellan raderna och vilken radbredd som där kommer till användning. I senare delen av Browallius-Haages ABC-bok är raderna alldeles för långa, vilket försvårar läsningen för nybörjaren. I viss mån gäller detsamma om Beskow-Siegvalds »Vill du läsa?». Som jämförelse har jag tagit med mig några amerikanska läseböcker, författade av en av världens främsta forskare på läsfärdighetens område, prof. Arthur Gates. I dessa har nämnda typografiska synpunkter noga beaktats: raderna är korta och radavståndet jämförelsevis långt. — Också ett annat viktigt krav förbises i de två svenska läseböckerna: nämligen att varje nytt ord skall återkomma mycket ofta i nybörjarboken. Bilden av varje ord blir på så sätt mycket säkrare och snabbare inpräglad än eljes. Hos Gates återkommer i en löpande text av 200 ord varje nytt ord 10 ggr, däremot hos Browallius-Haage endast omkr. 1 gång och hos Beskow-Siegvald inte fullt 3 ggr.

Jag har velat stanna ett ögonblick inför dessa detaljer för att belysa önskvärdheten av ökad samverkan mellan läroboksförfattarna och den psykologisk-pedagogiska forskningen.

I kungl. kung. ang. läroboksgranskning föreskrives bl. a., att vid sådan granskning särskilt skall iakttagas att läroboken är i språkligt hänseende lämpad efter lärjungarnas ålder och mognad. Det torde kunna göras gällande att ett flertal läroböcker i berörda hänseende inte fyller måttet. I all synnerhet gäller detta böcker i kristendomskunskap. Särskilt de kyrkohistoriska läroböckerna för mellanstadiet är skrivna på ett sådant sätt att de blir

till stor del obegripliga för eleverna. Framställningssättet är icke intresseväckande, handlingen icke sammanhängande, fortlöpande, med för barn lämpade spänningmoment. Det orientaliska bildspråk som helt naturligt präglar kristen förkunnelse ända från dess uppkomst bör icke missbrukas, i synnerhet som barn gärna uppfattar bilden ursprunglig-konkret och inte i överförd bemärkelse. I stort sett är läroboksspråket för abstrakt hållet och inmängt med en mängd fraser som inte verkar tankeväckande eller stimulerande på barn. Ovanliga ord och uttryck ger dessutom lätt felaktiga associationer. Om Augustinus står t. ex. i en kyrkohistoria: »Snarare är han benägen att ställa sin ungdoms förvillelser i alltför skarp belysning och piska sig själv över hövan.» Barnen uppfattar den sista delen av uttrycket så, att Augustinus piskade sig själv över höften.

En liten axplockning ur ett par olika kyrkohistorier torde belysa det här berörda förhållandet:

1. Klefbeck-Wijkmark, »Lärobok i kristendomskunskap för realskolan. Tids- och livsbilder ur kyrkans historia.»

»Det gick enkelt till vid dessa gudstjänster. Formerna voro likgiltiga, allt syftade till det kristna livets framväxt och styrka. Den som hade profetians gåva var högt skattad och tungomålstalarna hörde man med helig bävan. Tidigt fick också psalmsången plats vid församlingens gudstjänster. — Men hänryckningens tid förgick och formerna kommo.»

(Om Benedikt): »För att rädda sin själ lämnade han studier och hem och flydde uppåt bergen. En följeslagare blev han dock ej kvitt — frestelsen. Benedikts minnestecknare ha mycket att berätta om den ensammes kamp mot det ondas anlopp.»

(Om Augustinus): »Han levde världsmannens skenbart angenäma liv, men i sitt inre vacklade han utan fotfäste.»

(Om Gregorius): »Hans ungdoms studier siktade mot ämbetsmannens värv. — Klarsyn och nästan våldsamt energi präglade all hans färd. — Gregorius' kyrkliga och teologiska intressen spände vida.»

(Om Bonifatius): »I Thüringen fann han sig icke tillrätta. Släta präster kunde ej bära den stränge benedictinerns ok.»

(Om Franciscus): »Allra mest grämde det honom att arbetet föraktades och lättjan sattes i högsätet.»

(Birgitta): »Birgittas relikker lockade pilgrimer men än mer den franciskus-avlat som här stod att få. Det var en sällsynt förmån. Utom Vadstena hade endast Assisi och Würtemberg tillgång till denna nådens källa.»

(Om Luther): »Till en början trodde han sig vara på salighetens väg, men snart kom ångesten och klappade på. — Anfäktelse och ångest över sina synder hade han väl alltfört, men tvivlet hade förlorat sin udd.»

(Om Loyola): »När orden för en tid upphävdes, föll den på sina egna gärningar.»

(Om Spener): »Han pekade också på medlen att bota kyrkans revor.» — »Speners lystringsrop nådde långt.»

(Om Wiechern): »Bland de olyckliga som på hösten 1813 av Napoleons trupper jagades ur Hamburg, var också den sexårige Johann Wiechern, »den

inre missionens fader». De flesta nedgjordes och bäddades ner i en av »de tre gravarna vid Ottensee», men gossen sparades för en storlagen uppgift. — Trångmål förde honom till deltagande för de beträngda.»

2. Gummerus-Rosenqvist-Johansson, »Kyrkohistoria».

(Om Augustinus i Kartago): »Här kastade han sig i nöjenas och njutningens armar.»

(Om Gregorius): »Gregorius var även en betydande teolog; han framställde resultaten av den gamla kyrkans läroutveckling i den i många avseenden fördärvade form, i vilken den nu övergick till medeltiden.»

»Nu började Rom hoppas att kunna återföra den svenska kyrkan i sitt sköte.»

En undersökning som belyser i vilken utsträckning lärjungarna fattar den språkliga formen i vissa kyrkohistoriska läroböcker har utförts av rektor Anne-Marie Odstedt. Jag vill helt kort redogöra för denna. Den omfattade sammanlagt mer än 700 skolbarn i åldern 12—15 år från ett högre allmänt läroverk för gossar, en kommunal flickskola, en högre folkskola och en privat samskola. Till vart och ett av de omkr. 700 barnen utdelades en lista upptagande 24 ord eller uttryck hämtade ur en på realskolestadiet allmänt använd kyrkohistoria. Uppgiften gick ut på att visa huruvida man förstått de på listan upptagna orden och uttrycken; man skulle ersätta dem med andra ord eller uttryck eller framställa ett exempel som klargjorde ordets betydelse. — Först några exempel på de ord och uttryck som förekom på listan samt lärjungarnas omskrivningar eller förklaringar på dessa:

Talrik:

en som pratar på (14-åring)
duktig att prata (13-åring)
är den som har lätt för att uttrycka sig (14-åring)

Dåsigheten blev en rätt vanlig gäst i de egyptiska klostren:

en rätt vanlig gäst i ett egyptiskt kloster blev trött (14)

Trångmål:

det är trångt i en bil (13)
man vet inte vad man skall säga (14)
olika språk (14)
ej kunna tala rent ut (15)
skoskav (15)

Bokstavsträdom:

jobba hårt med bokstäverna (14)
det är såna som straffas med att skriva (12)
människor som tvingas att läsa (12)
felstavning (14)

trägga med bokstäver (13)
 om man skriver om samma sak många gånger (14)
 det är att jämt hålla på att läsa och skriva (14)
 någon som håller på att lära sig bokstäverna (14)
 rättskrivning och stavning (14)
 är t. ex. en sättare i en tidning. Skald. (14)
 skola (14)
 en träl som hugger in runor i en sten (14)

Glädjeämne:

I stället för glädjeämne kan man säga roligaste ämne. Tyska var hans glädjeämne (13)
 ett ämne som är roligare än de andra (13)

Nådens källa:

det var en källa som botade sjuka (14)
 Där folk sticker ner benen och blir friska

Hägn:

smycke (14)
 odygd (14)
 ett förhängt skynke (14)

Beläte:

skällsord (11)
 någon sorts uttryck (14)
 bostad (14)
 något som låter illa eller som är fult (14)
 eko (14)
 ett mera ovanligt ljud (14)

Rektor Odstedt har vidare gjort upp en grafisk framställning över den procentuella fördelningen av feltolkningar på olika åldersgrupper. Av denna framgår att ord som *fjärran*, *dårskap*, *talrik* och *missdådare* begripits av det alldeles övervägande antalet barn. Mer än hälften av de prövade 12-, 13-, 14-, och 15-åringarna kunde däremot inte redogöra för innebörden i sådana ord som *uppbygglig*, *fördragsamhet*, *trosfrände*, *beläte* och *nådens källa*. För att inte nämna ordet *bokstavstråldom*, vars betydelse var obekant för praktiskt taget samtliga lärjungar.

Av undersökningen torde bl. a. framgå att även — som i detta fall — de skickligaste ämneslärare kan behöva medverkan av en psykolog som är väl förtrogen med den språkliga mognadsgraden hos olika åldersgrupper, för att de läroböcker som de författat skall fylla de i kungörelsen ang. läroboksgranskning angivna kraven.

De här anförda exemplen kan mångfaldigas och ger belägg för den uppfattningen att föräldrade läroböcker i ökad omfattning bör avföras ur läroboksnämndens läroboksförteckning och att åtskilliga andra böcker, som vid sidan av uppenbara förtjänster äger vissa påtagliga brister, bör underkastas

revidering i det ena eller andra hänseendet, innan de utges i nya upplagor. Att lämna förslag om hur detta skall ordnas synes böra ingå i den föreslagna utredningens uppgifter.

Minst lika viktigt som att utgallra eller modernisera redan i bruk varande läroböcker är det att underlätta utgivandet av nya och mera ändamålsenliga läroböcker. Såsom framhålles av motionären, torde detta syfte främjas bl. a. genom en omläggning av det nuvarande granskningsförfarandet. En granskning av nya läroböcker i manuskriptform skulle med all sannolikhet underlätta tillkomsten av bättre och samtidigt billigare läroböcker. Den eventuella merkostnaden för dylikt granskningsförfarande torde till fullo uppvägas av de därigenom vunna fördelarna. En tilläggsbestämmelse om att inlämnat läroboksmanuskript skall åtföljas av på närmare sätt angivna prov på bokens typografiska utstyrelse, illustrationer, papper och bindning skulle ge garanti för att antagna läroböcker även i nämnda hänseenden kommer att fylla erforderliga krav.

Det synes också vara synnerligen önskvärt att läroboksnämnden utökas med någon välkvalificerad representant för den psykologisk-pedagogiska forskningen, på det att denna forsknings olika rön inom uppfostrans och undervisningens områden måtte komma läroböckerna till godo i största möjliga utsträckning. Tänkbart är också att genom samverkan mellan läroboksnämnden och det nyinrättade psykologiskt-pedagogiska institutet undersökningar kunde utföras som vore av särskilt värde för planläggandet av nya läroböcker.

För att skapa ökade möjligheter att inom skolundervisningen pröva även läroböcker som till sin uppläggning på kanske väsentliga punkter avviker från gängse principer men som just härigenom kan innebära värdefulla tillskott till det nuvarande läroboksbeståndet, synes den föreslagna utredningen böra ta under övertvägande även frågan om ett visst statligt stöd för utgivandet av dylika läroböcker eller av andra läroböcker vilka synes innebära avsevärda framsteg i jämförelse med redan existerande. En sådan åtgärd skulle också underlätta tryckandet av större upplagor och därigenom möjliggöra ett lägre pris.

I egenskap av representant för Målsmännens riksförbund ber jag till slut få framhålla att det givetvis är ett starkt målsmannaintresse att utredningen får avse även andra åtgärder varigenom staten kan medverka till ett förbilligande av läroböcker och övrig skolmateriel. De båda frågorna om läroböckernas förbättring och deras förbilligande böra helst, såsom föreslås i motionen, lösas i ett sammanhang, för att dessa bägge önskemål inte skall inkräkta på varandra.

Gustaf Mattsson.